

**ПРАВО ЯК ВИЩА СПРАВЕДЛИВІСТЬ:
«ТРАКТАТ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ МИРУ У СВІТІ
ХРИСТИЯНСЬКОМУ» ІРЖІ ПОДЕБРАДА**

Загальноновизнані сьогоденною світовою спільнотою цінності Європи формувались упродовж багатьох століть, доки викристалізувались у формі сучасного утворення, відомого як Європейський союз. Біля витоків євроінтеграційної ідеї стояло чимало відомих мислителів. Перші подібні проекти з'явилися ще за епохи Античності. Середньовіччя та ранній Новий час дали світу цілу плеяду діячів, що пропагували чимало подібних ідей об'єднання, які стали реальністю в ХХ–ХХІ ст.

Одним із найвідоміших і найбільш поцінованих істориками євроінтеграції діячів є чеський король Іржі Подебрад (1420–1471). Він посів престол 1458 року, але як представнику засудженого офіційними керівними колами Європи гуситського руху йому одразу ж довелося вирішувати складні питання міжнародних відносин.

Ще задовго до 1517 року і Лютера Європою почали поширюватись ідеї реформи католицької церкви. Страта одного з найвідоміших ранніх реформаторів Яна Гуса 1415 року стала поштовхом до початку масових рухів у Чехії, відомих як Гуситські війни. З середини XIV ст. Прага стала столицею Священної Римської імперії, відповідно й імператори постійно висували свої права на чеську корону. Прихильники ж чеської автономії прагнули затвердити на троні місцевого претендента. Найбільш гідною кандидатурою виявився голова чеських реформаторів Іржі (Георг) Подебрад.

Коли 1452 року новий імператор Священної Римської імперії Фрідріх III прибув до Риму для коронації, представники чеських

земельних зібрань попросили його оголосити Подебрада королем Чехії. Перемовини затягнулися майже на п'ять років. Зрештою обрання відбулось, але від самого початку правління новообраному монарху довелося лавірувати між реформаторами, що звели його на престол, та головою католицької церкви¹.

Геополітична ситуація 60-х років XV ст. визначалася тим фактом, що від падіння Константинополя минуло всього лише кілька років, відтак ідея боротьби з турками володіла головами чи не всіх вищих посадовців Європи. Хрестовий похід проти турок був центральною ідеєю понтифікату й нового Папи Пія II (1458–1464), відомого на ім'я Еней Сільвіо Пікколоміні². Захоплений ідеєю об'єднання Європи як сили здатної протистояти туркам, він одним із перших починає активно використовувати поняття «європеець» і пропонує об'єднати європейські держави на засадах католицизму³. Однак саме він став одним із найбільш затятих ідейних противників Подебрада. Особисто знайомий із новим чеським королем, відзиваючись про нього як про «мужа справедливого і благородного»⁴, Папа все-таки вирішив, що Іржі має повернути чеські землі до лона католицизму. Відтак він скасував укладені між гуситами й католиками 1436 року компактати, які закріплювали мир чашників з імператором Сигізмундом і визнавали за гуситами право вільного відправлення їхніх обрядів. Папа наполягав, аби Подебрад дав обітницю послуху. Чеські реформатори, звісно, були проти цього.

За таких складних політичних обставин, з метою уникнення політичної ізоляції король-гусит пропонує власне бачення об'єднання європейських держав і починає активний пошук однодумців задля реалізації свого проекту. Його ідеї знайшли втілення в праці, відомій

---

¹ Браницкий А. Европа. История объединения континента [Електронний ресурс] / А. Браницкий. – Режим доступу: <https://www.proza.ru/2014/01/13/1661>

² Гергей Е. История папства / Е. Гергей. – М. : Республика, 1996. – С. 116.

³ Le Goff: "Europa no es vieja, es antigua: una buena baza para construir el futuro" // El Periodico. – 06.06.2004.

⁴ Шимов Я. Король-интегратор [Електронний ресурс] / Я Шимов // Киевский телеграфъ : общественно-политический еженедельник. – Режим доступу: <http://www.telegrafua.com/world/12072/print/>

як «Трактат про встановлення миру у світі християнському». Цей текст також існує в латинській версії 1464 року під назвою «Єдність» («Universitas»), він був названий його перекладачем Костянтином Гелінеком «Трактатом про Європу»⁵.

Структурно документ складається з двох частин – вступної (преамбули) та власне проектної пропозиції у вигляді статуту організації європейських держав. Автор не обмежував це утворення суто європейськими кордонами, і в перспективі воно могло з регіонального розростися до універсального (всесвітнього) об'єднання.

Вступ містить перелік причин, які спонукали до створення проекту, а також формулювання його мети. У ньому аналізується поточний стан справ у християнському світі з особливим наголосом на факті, що тільки 16 з нібито 117 християнських держав зберегли своє існування до часу створення документа. Жодного пояснення, як автор добирав саме такі цифрові показники, не подається. Ця частина документа розповідає про причини жахливої ситуації в християнстві, головною з яких вважається відсутність єдності. Як наслідок – ісламський світ постійно підпорядковує собі все нові й нові території, що незадовго до того перебували під владою християн.

Документ уточнює першочергові обов'язки всіх християнських правителів у забезпеченні єдності, миру та спільного захисту проти проникнення ісламу в Європу. Текст переповнений інвективами щодо турків як представників ісламської експансії. Відсутність дипломатичного такту автора в цьому питанні деякі історики згодні пробачити всього однією декадою, що минула після падіння Константинополя⁶.

---

⁵ Ле Гоф Ж. Рождение Европы / Жак Ле Гоф. – СПб. : Александрия, 2008. – С. 283.

⁶ Vaněček V. The charter for the universal piece organization from the year 1462–1464 // The Universal Peace Organization of King George of Bohemia a fifteenth Century Plan for World Peace 1462 / 1464. – Prague : Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences, 1964. – P. 17–21.

Утім, найважливіші пункти трактату взагалі не торкаються війни проти турок. Навпаки, документ підкреслює необхідність створення єдиної організації, метою якої є збереження миру. Головні статті документа містять спеціальні уточнювальні пропозиції щодо цього.

Друга частина тракту присвячена висвітленню структурних складових універсальної організації, запропонованої королем Георгом. Він висуває досить конкретні пропозиції, які в окремих випадках опрацьовані з помітними деталями. Чимало питань регулювання діяльності союзу залишаються відкритими для їх остаточного вирішення провідними органами майбутньої організації.

Трактат складається з 23 статей, викладених у певному порядку. Аналіз змісту дає підстави стверджувати, що наголос акцентується передовсім на політичних за своєю природою аспектах, що покликані виконувати також і соціальну функцію. Їх прагматичний зміст – запропонувати суттєві зміни в тогочасних міждержавних відносинах, коли організаційні та адміністративні аспекти перебувають на помітно другорядному плані. Так, найпомітніші позиції в тексті відведені пропозиціям, мета яких полягала в уникненні самої можливості війни в людському суспільстві. Деталю, які покликані забезпечити досягнення окресленої мети, відводиться перші вісім статей, що складають третину проекту. Ці статті містять ретельний опис механізмів зменшення кількості воєн, регулювання міждержавних суперечок мирним шляхом та методи покарання порушників миру.

Наступні три статті стосуються організаційних аспектів врегулювання політичних конфліктів без застосування сили. Вони концентруються на пропозиції організувати міжнародний суд (генеральну консисторію) у рамках визначеної універсальної мирної організації. Термін «парламент» не вживається в цих трьох статтях, проте надалі в тексті він зустрічається стосовно суду. Документ також передбачає створення універсального права як втілення вищої справедливості.

Дві наступні статті (13 та 14) присвячені життєво важливій для християнської Європи XV ст. проблемі захисту від експансії ісламу, поширюваного турками, а також організаційним і матеріальним засобам такого захисту. Текстом трактату передбачено, що превентивні заходи проти турок мають бути вжиті тільки за спільним рішенням усього зібрання або його більшості, включаючи часові елементи, керівництво, військові засоби, напрямок атаки, тощо. Проте навіть у цьому випадку війна не визнавалася неминучою. Документом спеціально передбачалось, що мир із турками може бути досягнуто за спільної угоди мирної організації й за умови гарантування безпеки християн, що мешкають поблизу турецьких територій. Стаття 15 містить уточнення фінансового та адміністративного характеру до двох попередніх.

З історичної точки зору щодо організаційних форм найважливіша частина проекту полягає в останніх восьми статтях. Вони пропонують формулу організації людської спільноти та формулюють умови для подальшого визначення процедурних статей. Цю вагому але нереальну для Європи XV ст. формулу наново винайдено та усвідомлено тільки через 500 років, у XX ст.

Стаття 16 пропонує влаштування універсальної мирної організації, що складається з делегатів, обраних і направлених з винятковими повноваженнями від їх урядів. І це мала бути не наднаціональна супердержава, але інтернаціональна організація, базована на багатосторонньому договорі, укладеному суверенними та рівними державами. Саме 16 стаття стисло, але найбільш промовисто, в правознавчому аспекті, презентує природу й структуру цієї нової геніально задуманої правової структури⁷. Стаття не залишає сумнівів, що ця універсальна мирна організація (союз) в тому вигляді, як її запропонував король Георг та його союзники, мала стати юридичною особою з такими основними органами: асамблеєю делегатів

---

⁷ Vaněček V. The charter for the universal piece organization from the year 1462–1464 // The Universal Peace Organization of King George of Bohemia a fifteenth Century Plan for World Peace 1462 / 1464. – Prague : Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences 1964. – P. 19.

(конгрегацією), радою правителів (консиліум), міжнародним судом (із зазначенням його юрисдикції), а також адміністративним апаратом, який не деталізується, але який на сьогодні був би неодмінно названий секретаріатом. Стаття 16 чітко згадує синдика (який сьогодні був би названий генеральним секретарем), фіскального прокуратора (який займався б фінансовим регулюванням організації), скарбника й архіваріуса, а також інших посадовців (офіціалів). Подібно іншим аналогічним інституціям окреслена універсальна організація миру мала б мати власний герб та печатку.

Решта статей (17–23) деталізує структуру універсальної організації, особливо стосовно її «спільної волі» (процедури голосування) та забезпечення її фінансування (внески для спільних видатків). На фоні все ще суто середньовічних феноменів (християнської республіки, інститутів папства та імператорської влади, феодалної ієрархії монархічних титулів, націй у сенсі регіональних угруповань за інтересами та ін.) уже помітні обриси політичних інституцій принципово нового характеру для міжнародного співіснування. Вони включають такі складові: запропонування організації (союзу) як такого, усіх його базових органів (конгрегації, консиліуму, консисторії), принцип рівноправ'я держав під міжнародним законом, принцип мирного врегулювання міжнародних конфліктів, засудження воєн, визнання агресорів поза законом, принцип колективної безпеки тощо⁸. Чи не найважливішим досягненням творчого задуму авторів проекту стала пропозиція вироблення норм всезагального універсального права, верховенство якого мало стати беззаперечним і обов'язковим для визнання всіма членами організації.

Варта уваги й форма подачі проекту, яка в правовому аспекті нагадує не так традиційний трактат, як багатосторонній міжнародний договір, у якому сторони не протиставляються одна одній, а

---

⁸ Vaněček V. The charter for the universal piece organization from the year 1462–1464 // The Universal Peace Organization of King George of Bohemia a fifteenth Century Plan for World Peace 1462 / 1464. – Prague : Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences 1964. – P. 20.

об'єднуються заради досягнення спільних цілей⁹. Щоправда до ХХ ст. така організація вважалась утопічною. Багато структурних елементів запропонованого механізму регулювання, хоча й прописаних досить детально, значно випереджали свою епоху пізнього середньовіччя, що характеризувалася складністю відносин між правителями різних рангів і категорій. Проект будувався навколо реалій та проблем XV ст., маючи на меті передовсім зменшити кількість війн та інших міжнародних конфліктів у їхніх тогочасних формах. У цьому сенсі складна ситуація, що мала місце в середньовічній Європі, особливо виразно прописана у статтях 6, 7 та 8, які стосуються покарання порушників миру. Людству XV ст. показано можливості мирного світовлаштування без воєн, у якому здавалося б нездоланий антагонізм між християнством та ісламом пропонувалося замінити певною формою мирного співіснування. Це ясно засвідчується підсумковою частиною статті 13, яка пропонує можливість миру між християнством і турками.

Втім, чеський король був переконаний у реалістичності свого задуму і чимало зробив для втілення його у життя. Як далекоглядний політик він уклав союзницький договір з польським королем Казиміром IV, 1462 року надав військову допомогу імператору Священної Римської імперії Фрідріху III, отримавши натомість не тільки прихильність кесаря, підтвердження звання курфюрста та привілеїв Чеського королівства, титули князів мюнстерберзьких для своїх синів, але найголовніше – заступництво Фрідріха III перед Папою Римським.

Інтеграційний задум короля оформлено у вигляді проекту. Особами, безпосередньо причетними до його створення, вважають іноземних радників богемського короля – німця Григорія з Геймбурга та Антоніо Маріні з Гренобля (де Граціанополі)¹⁰. Антоніо Маріні

---

⁹ Ржевська В.С. Основні риси проекту колективної безпеки І.Подебрада // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 95 (Частина I), 2011. – С. 116.

¹⁰ Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Френсіс Дворнік / Пер. з англ. – К. : Дух і літера, 2000. – С. 256.

прислужився королеві в дипломатичних місіях до Риму, Франції, Польщі та Угорщини. Як зазначає американський історик чеського походження Френсіс Дворнік, на пропозицію короля саме Маріні й написав політико-економічний трактат, із якого збереглась тільки «найменш цікава» частина¹¹.

Збереглося два описи відряджених до Франції посольств. Один із них – щоденник молодшого члена посольства 1464 року Ярослава¹², а другий – складений Шашеком опис посольства 1465–1467 років на чолі з великим південночеським феодалом-католиком Левом із Рожміталя до Франції, Іспанії та Португалії¹³, а також до Бельгії, Англії, Венеції та Німеччини.

У 1462–1464 роках дипломата Альбрехта Костку та самого Маріні було відряджено для таємної місії й упродовж двох років вони відвідали Венеціанську республіку, Францію, Польське та Угорське королівства, Бургундське герцогство, Бранденбурзьке маркграфство та Саксонське курфюрство¹⁴. Латиномовний текст проекту пропонувався як міжнародний договір. У Франції, Польщі та окремих німецьких державах до проекту поставилися прихильно.

Щоденник аташе Ярослава було знайдено в одному з архівів у Богемії. Він містить досить детальний опис подорожі до короля Франції послів на чолі з поміркованим утравістом Лордом Альбрехтом Косткою із Поступіце та католиком шевальє Антоніо Маріні з Гренобля. Д-р Паласкі зробив ретельну копію й підготував щоденник до видання, проте його рукопис повернуто з викресленими частинами тексту, із зауваженням, що вони містять зневагу до Римської церкви. Тому 1827 року документ опубліковано з

---

¹¹ Diary of an Embassy from King George of Bohemia to King Louis XI of France in the Year of Grace 1464. From a contemporary manuscript, literally translated from the original Slavonic by A.H. Wratislaw, M.A. – London : Covent Garden, 1971. – 96 p.

¹² Там само.

¹³ Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Френсіс Дворнік / Пер. з англ. – К. : Дух і літера, 2000. – С. 256.

¹⁴ Датий А. Йиржи из Подебрад: Принуждение Европы к миру // Чехия. Панорама. – 2014. – № 3 (50). – С. 38.

помітними пропусками, а його оригінал зник із архівів і подальша його доля невідома.

При врученні мандатів Альбрехт Костка представляв Богемію, а Лорд Антоніо – Угорщину та Польщу. Лорд Костка зокрема зазначив, що король Богемії «благає та просить короля Франції, як Найхристияннішого з королів, щоб він влаштував парламент і зібрання християнських королів і принців зустрітись особисто або через їх вповноважених осіб, зібратись в одному місті і в один і той самий час, як призначить король Франції. Що Богемський король хоче цього «на славу Господню та прославляння Християнської віри, і святої римської католицької церкви і священної Християнської імперії»¹⁵.

Ці перемовини виявилися доволі складними. До прибуття короля обидвох, Лорда Альбрехта та Лорда Антоні, запрошено до Лорда Канцлера, де відбулася «надзвичайна» розмова. Як зазначає аташе Ярослав, «нікого більше не допустили до кімнати, крім цих двох», але вони з іще одним членом посольства Рупрехтом підслухали під одним із вікон, як ті кричали один на одного й мали «екстраординарний диспут». Зі щоденника очевидно, що особливо гостру дискусію викликав «парламент» або «зібрання» королів та принців¹⁶. Посланцям дорікали, що король Богемії не має права ініціювати нічого подібного, особливо без згоди Папи та християнського імператора, що такі перемовини належить вести Папі з імператором, а королю Богемії не слід втручатись у таку справу. Так само і з огляду на дружні відносини між королем Богемії та Франції не можна не поставити до відома Папу. «Багато інших звинувачувальних і неприємних речей» ще виголошено патріархом, канцлером і одним магістром, про яких «я не міг написати або запам'ятати»¹⁷.

---

¹⁵ Diary of an Embassy from King George of Bohemia to King Louis XI of France in the Year of Grace 1464. From a contemporary manuscript, literally translated from the original Slavonic by A.H. Wratislaw, M.A. – London : Covent Garden, 1971. – P. 35.

¹⁶ Там само. – С. 41.

¹⁷ Там само. – С. 41-42.

Незважаючи на складність переговорного процесу, 18 липня 1464 року в м. Дьєпп все ж підписано двосторонній договір «про дружбу» між посланцями французького короля Людовіка XI та посланцями Іржі з Подебрад¹⁸.

26 листопада 1465 року наполегливий король знову відрядив Європою делегацію, яку цього разу очолив його шурина Лев із Рожмиталю. Деталі експедиції описав Вацлав Шашек із Біржкова. Чеське посольство відвідало монарші двори Німеччини, Фландрії, Англії, Франції, Іспанії й Португалії. Метою подорожі був пошук нових можливостей підтримки потенційного союзу європейських державців, опосередковано спрямованого проти папської курії та позбавлення упередженого ставлення до Чехії, яку в той час у Європі сприймали як «гніздо диких гуситських орд». Попри очевидний провал ідеї всесвітньої мирної організації король сподівався запобігти політичній та економічній ізоляції свого королівства, яке папська курія позиціонувала як «чеську виразку на тілі християнства»¹⁹. Знаковим був і змішаний склад місії, як національний (чехи та німці), так і конфесійний (утраквісти й католики), що мало справити позитивний вплив на міжнародний імідж Чехії. Однак і ця делегація не досягла вагомих результатів.

Папа Римський Павло II наклав на Іржі анафему, формально позбавивши його майна й трону, й оголосив хрестовий похід проти чехів-єретиків. На чолі походу став колишній зять Подебрада, амбіційний угорський король Матіаш Корвін. За таких складних обставин король-інтегратор змушений укласти угоду про передачу чеської корони польським Ягеллонам.

Отже, попри заявлену схвальність з боку окремих європейських монарших осіб, проект Подебрада так і не імplementовано в практику міжнародних відносин. Провокативною як для своєї епохи рисою

---

¹⁸ Празднование 550-летия мирной миссии короля Йиржи из Подебрад // Чехия. Панорама. – 2014. – № 3 (50) – С. 42–43.

¹⁹ Датий А. Йиржи из Подебрад: Принуждение Европы к миру // Чехия. Панорама. – 2014. - № 3 (50). – С. 38.

проекту була відсутність у ньому провідної ролі для Папи та імператора. За визначенням Ж. Ле Гофа, цей король, що жив у середньовіччі, «запропонував найкращий проект Європейського союзу, який з такими зусиллями будувався шість століть потому, і найбільш виразне пояснення мети його існування – створення Європи миру»²⁰. Побудований на принципах християнської етики та римського права тривалий універсальний мир мав гарантуватись авторитетом добровільного союзу або ліги вільних, взаємно незалежних і формально рівних держав, безвідносно до їх внутрішньої структури, форм урядування тощо. Тобто на заміну старим феодальним формам (і насамперед універсальним імперіям як політичному ідеалу європейського Середньовіччя) проект короля Георга запропонував раніше невідому політичну практику, яка базувалася на багатосторонньому міжнародному договорі, обговорювалася на дипломатичному рівні й принципово відрізнялася від середньовічних мирних угод.

---

²⁰ Ле Гоф Ж. Рождение Европы / Жак Ле Гоф. – СПб. : Александрия, 2008. – С. 241.